

Кафедра конституційного,
адміністративного та фінансового права

КУРСОВА РОБОТА

з дисципліни:

«Актуальні проблеми господарського права»

на тему:

„Проблеми визначення окремих видів господарських договорів”

Студента 1 курсу групи ПРм - 12
Галузі знань 0304 «Право»
Спеціальності 8.03040101 «Правознавство»
Кішука С.С.

Керівник: д.ю.н., проф. Гречанюк С.К.

Національна шкала _____
Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS ____

Члени комісії

_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1. Теоретико – правові засади господарсько – договірної діяльності	6
1.1. Поняття та зміст господарського договору.....	7
1.2. Форма господарського договору.....	10
Розділ 2. Основні види господарських договорів: проблеми класифікації	12
2.1. Договір поставки	20
2.2. Договір перевезення вантажу	22
2.3. Кредитний договір.....	25
2.4. Договір лізингу.....	27
Розділ 3. Вирішення колізій між загальними положеннями Господарського кодексу про договори, зобов'язання та відповідальність і положеннями Цивільного кодексу про окремі види зобов'язань	30
Висновки	42
Перелік використаних джерел	46

ВСТУП

Із формуванням України як держави з соціально-орієнтованою ринковою економікою надзвичайно гостро постало питання створення законодавства, яке б регулювало відносини у сфері господарювання. Серед положень господарського та цивільного права значне місце посідають норми, які покликані регулювати договірні відносини у сфері господарювання, оскільки роль таких договорів постійно зростає.

Актуальність теми. Необхідність виокремлення регулювання господарсько-договірних відносин викликана тим, що господарський договір, на відміну від цивільно-правового, часто зачіпає публічні інтереси, тобто його дія не обмежується впливом на сторони, які беруть у ньому безпосередню участь, а й позначається на інтересах держави і суспільства в цілому. Саме це стало однією із причин прийняття разом з Цивільним кодексом (ЦК) також Господарського кодексу (ГК) України, значна частина норм якого встановлює особливості регулювання господарсько-договірних відносин.

Вибір теми визначається центральним місцем договору в правовому регулюванні господарського обороту. Незважаючи на велике значення господарського договору та ті проблемні моменти, які виникли у зв'язку із практичним застосуванням ЦК та ГК України, теоретичні і практичні питання застосування норм цих кодексів у аспекті укладення та виконання господарських договорів не були предметом комплексного, цілісного вивчення

Існуючі на даний час наукові роботи не охоплюють значної частини питань та проблем, що пов'язані з поняттям господарського договору та його видами. Значна кількість праць, що публікується в юридичних журналах та книгах, зводиться до коментування окремих норм законодавства та судової практики. Проте на тлі незавершеної дискусії про співвідношення ЦК та ГК України постала необхідність детального

вивчення та аналізу нормативно-правових актів, що здійснюють регулювання сфери договірних відносин у господарському обороті.

Мета і завдання дослідження. Мета курсової роботи полягає у розкритті сутності господарського договору та його окремих видів, виробленні нових науково обґрунтованих висновків і рекомендацій, спрямованих на удосконалення системи методологічних підходів визначення критеріїв класифікації господарських договорів. Відповідно до поставленої мети визначені такі основні завдання:

- дослідити сутність господарського договору та визначити його місце в системі зобов'язальних відносин;
- проаналізувати види та особливості господарських договорів (договір купівлі – продажу, договір поставки, договір підяду, договір лізингу);
- сформулювати конкретні висновки та пропозиції щодо удосконалення системи методологічних підходів визначення критеріїв класифікації господарських договорів.

Об'єктом дослідження є відносини, що виникають у сфері наукового дослідження видів та форм господарських договорів.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні питання правового регулювання договірних відносин у сфері господарювання, існуюча юридична практика, національні наукові джерела.

Теоретичним підґрунтям дослідження, є наукові праці вчених-юристів у галузі теорії права, цивільного та господарського права дореволюційного, радянського й сучасного періодів: О.А. Ашуркова, О.А. Беляневич, С.М. Бервено, Ж.А. Білоус, М.І. Брагінського, А.В. Венедиктова, В.Г. Верднікова, В.В. Вітрянського, О.В. Дзери, О.С. Іоффе, Г.Л. Знаменського, О.М. Кучер, В.В. Луця, В.К. Мамутова, В.С. Мілаш, І.Б. Новицького, В.Г. Олюхи, В.Ф. Опришка, О.О. Отраднної, Н.М. Пархоменко, Н.О. Саніахметової, С.В. Сарбаша, Є.О. Суханова, В.С. Толстого, Н.О. Халаїм, О.О. Чувпила, А.В. Чучковської, В.С. Щербини та ін. Використовувалися роботи зарубіжних правознавців: В. Ансона,

Є. Годеме, Р. Джуровича, М. Кароллюса, Г. Коціола, Р. Саватьє, К. Тідтке та ін.

Методи дослідження. Для належного всебічного та повного вивчення предмета дослідження було використано комплекс загальнонаукових та спеціально-правових методів дослідження, серед яких формально-логічний, порівняльно-правовий, діалектичний, семантичний, метод аналізу та синтезу тощо.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості їх використання: в науково-дослідних цілях – для подальшої теоретичної розробки та удосконалення положень науки щодо договірних відносин; у законотворчій діяльності – для вдосконалення національного законодавства щодо регулювання господарських та цивільних договірних відносин; у навчальному процесі – при підготовці підручників, навчальних посібників та навчально-методичних матеріалів з господарського, цивільного та договірного права.

Структура роботи та її обсяг. Курсова робота складається із вступу, трьох розділів, які охоплюють 6 підрозділів, висновків і переліку використаних джерел.

Обсяг курсової роботи становить 47 сторінок. Перелік використаних джерел – 20 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО – ПРАВОВІ ЗАСАДИ ГОСПОДАРСЬКО – ДОГОВІРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Господарсько - договірна тематика є однією з найпопулярніших та найбільш актуальних завдяки широкому залученню договору до впорядкування (організації) різноманітних форм участі у господарському обороті. Набуття господарським договором якості галузевого правового засобу, який ґрунтується на галузевих господарсько - правових принципах, та слугує загальній меті господарського права (підтримці правового господарського порядку), є проявом спеціалізації правового регулювання господарсько - договірних відносин. Віддзеркаленням цього процесу на законодавчому рівні є виділення в окрему главу 20 Господарського кодексу України положень про господарський договір. Втім відсутність нормативного визначення самого господарського договору й наявність принципових розбіжностей між загальними положеннями про договір ГК та ЦК України зумовлює нагальну потребу у визначенні основних напрямів подальшого розвитку інституту господарського договору й відбудови логічно узгодженої галузевої системи загальних правил про господарські договори як необхідної умови підвищення рівня правового регулювання господарсько-договірних відносин. Ця потреба стає актуальною ще й у зв'язку з проблемами застосування чинного законодавства в частині нормування договірних відносин.

Чимало сучасних вітчизняних науковців досліджують саме господарсько - договірну проблематику. В їх числі слід назвати О.А. Беляневич, А.І. Бобкову, О.М. Вінник, І.Є. Замойського, Г.Л. Знаменського, В.К. Мамутова, О.П. Подцерковного, В. С. Щербину та ін. Праці цих науковців присвячено як загальній юридичній конструкції господарського договору, загальним проблемам господарського-договірного права як правового інституту, так і окремим видам (різновидам) господарських договорів.

Договірна діяльність учасників господарського обороту розпочинається з моделювання (структурування) майбутніх господарсько-договірних зв'язків, проведенням різного роду документальних перевірок, проходженням певних переддоговірних процедур, які під час укладення одних договорів мають добровільний характер, а інших — обов'язковий тощо[5].

1.1. Поняття та зміст господарського договору

Виникають договірні відносини на певній економічній основі, отже, вони тісно зв'язані з відносинами власності. У відношенні свого майна власник вправі здійснювати будь-які дії, які не суперечать закону. У числі дій, за допомогою яких власники розпоряджаються своїм майном, найбільше значення мають договори.

Розвиток торгівлі, промисловості, сфери послуг і сільського господарства зумовлює необхідність, постачати підприємствам і іншим господарюючим суб'єктам необхідну їм сировину, матеріали й устаткування, надавати фізичним і юридичним особам різноманітні послугу — у всьому цьому розмаїтті господарського життя договір служить найважливішим засобом що забезпечує обіг матеріальних і нематеріальних цінностей. Договір також є найважливішим регулятором фактичної поведінки, оскільки ним безпосередньо визначаються взаємні права та обов'язки сторін у цих зобов'язальних правовідносинах. Договір є і найважливішим засобом, що дисциплінує господарський обіг, оскільки покладає відповідальність на сторони, які не виконують права й обов'язки, передбачені договором [9].

Згідно до Господарського кодексу України господарський договір — це домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення прав та обов'язків [2]. При цьому найважливішою вимогою є збіг волі сторін стосовно прав і обов'язків, що виникають у них, причому воля повинна бути не тільки взаємною, але і погодженою, тобто збігаються за обсягом та змістом.

Договір являє собою одне з найбільш унікальних правових засобів, у рамках якого інтерес кожної сторони, у принципі, може бути задоволений лише за допомогою задоволення інтересу іншої сторони. Це і породжує загальний інтерес сторін в укладанні договору і його належному виконанні. Тому саме договір, заснований на взаємній зацікавленості сторін, здатний забезпечити організованість, порядок і стабільність в економічному обороті, чого неможливо домогтися за допомогою найбільш жорстких адміністративно-правових засобів.

Вся сукупність умов, які визначають права та обов'язки сторін у зобов'язанні, що виникає з договору, називається змістом договору.

При укладенні господарських договорів сторони можуть визначати зміст договору на основі:

- вільного волевиявлення, коли сторони мають право погоджувати на свій розсуд будь-які умови договору, що не суперечать законодавству;
- зразкового договору, рекомендованого органом управління суб'єктам господарювання для використання при укладенні ними договорів, коли сторони мають право за взаємною згодою змінювати окремі умови, передбачені зразковим договором, або доповнювати його зміст;
- типового договору, затвердженого Кабінетом Міністрів України, чи у випадках, передбачених законом, іншим органом державної влади, коли сторони не можуть відступати від змісту типового договору, але мають право конкретизувати його умови;
- договору приєднання, запропонованого однією стороною для інших можливих суб'єктів, коли ці суб'єкти у разі вступу в договір не мають права наполягати на зміні його змісту [9].

Господарські договори укладаються за правилами, встановленими Цивільним кодексом України з урахуванням особливостей, передбачених Господарським кодексом України, іншими нормативно-правовими актами щодо окремих видів договорів.

У змісті договору прийнято розрізняти *істотні, звичайні та випадкові умови*.

Істотними визнаються ті умови, без яких даний вид договору не може вважатися укладеним. Тому істотні умови визначають обов'язковий зміст договору (наприклад, ціна в договорі купівлі - продажу).

При укладенні господарського договору сторони зобов'язані у будь-якому разі погодити предмет, ціну та строк дії договору. Умови про предмет у господарському договорі повинні визначати найменування (номенклатуру, асортимент) та кількість продукції (робіт, послуг), а також вимоги до їх якості. Строком дії господарського договору є час, упродовж якого існують господарські зобов'язання сторін, що виникли на основі цього договору. На зобов'язання, що виникли у сторін до укладення ними господарського договору, не поширюються умови укладеного договору, якщо договором не передбачено інше. Закінчення строку дії господарського договору не звільняє сторони від відповідальності за його порушення, що мало місце під час дії договору.

До *звичайних* умов належать ті, які самі по собі передбачаються і, як правило, у договір не включаються тому, що передбачені у нормах права. Не включення звичайних умов у договір не впливає на його юридичну чинність, тому що в цьому випадку застосовуються правила відповідної правової норми. Наприклад, при відсутності в договорі вказівки на місце здійснення зобов'язання застосовуються правила, зазначені в статтях Цивільного кодексу.

Випадковими умовами договору визнаються ті, які найчастіше не передбачаються в договорах такого типу, але можуть бути включені в його зміст за згодою сторін.

1.2. Форма господарського договору

Правове регулювання форми договорів виражається у встановленні вимог до них і наслідків щодо їх порушення. Мета відповідних вимог полягає в тому, що вони дозволяють зробити відносини сторін більш визначеними, зняти підстави для суперечок у майбутньому з приводу самого факту здійснення договору і його змісту. Деякі норми додають акту фіксації договору публічний характер. З цим пов'язаний державний контроль за його змістом в інтересах обороту і третіх осіб.

Договір може бути укладений у будь-якій формі, якщо вимоги щодо форми договору не встановлені законом. Якщо сторони домовилися укласти договір у певній формі, він вважається укладеним з моменту надання йому цієї форми, навіть якщо законом ця форма для такого виду договорів не вимагалася.

Щодо господарського договору діє загальне правило, за яким він має бути укладений у письмовій формі. Закон вимагає, щоб господарські договори укладалися письмово і були підписані уповноваженими особами.

Такий договір може бути укладений шляхом складання одного документа, підписаного сторонами, а також шляхом обміну документами за допомогою поштової, телеграфної, телетайпної, телефонної, електронної чи іншого зв'язку, що дозволяє вірогідно установити, що документ виходить від сторони за договором. Законом та іншими правовими актами й угодою сторін можуть бути встановлені додаткові вимоги, яким повинна відповідати форма договору (здійснення на бланку визначеної форми, скріплення печаткою тощо), і передбачатися наслідки недотримання цих вимог. Якщо ж такі додаткові вимоги не встановлені, сторони при укладанні договорів вправі довільно визначати його реквізити і їхнє розташування в письмовому документі. Тому порядок розташування окремих пунктів договору в письмовому документі ніяк не впливає на його дійсність [11].

При укладанні ряду господарських договорів застосовують не довільні, а уніфіковані (стандартні) форми договірних документів, щодо

яких діють спеціальні правила їх складання і які мають точно визначені офіційні назви. Зокрема, це стосується туристичного ваучера.

Форма договору покликана закріплювати і правильно відобразити погоджене волевиявлення його сторін. При з'ясуванні змісту договору вирішальне значення надається його буквальному тексту та змісту, що впливає з нього. Це орієнтує учасників цивільного обороту на необхідність ретельної і детальної роботи над текстом договору, який повинен адекватно відобразити дійсну волю сторін, що має місце при укладанні договору.

Договір є укладеним з моменту одержання особою, яка направила пропозицію укласти договір, відповіді про прийняття цієї пропозиції.

Договір, який підлягає нотаріальному посвідченню або державній реєстрації, є укладеним з моменту його нотаріального посвідчення або державної реєстрації, а в разі необхідності і нотаріального посвідчення, і державної реєстрації — з моменту державної реєстрації.

РОЗДІЛ 2. ОСНОВНІ ВИДИ ГОСПОДАРСЬКИХ ДОГОВОРІВ: ПРОБЛЕМИ КЛАСИФІКАЦІЇ

Численні господарські договори мають як загальні властивості, так і певні розходження, що дозволяють відмежовувати їх один від одного. Для того, щоб правильно орієнтуватися у всій масі численних і різноманітних договорів, прийнято здійснювати їхній розподіл на окремі види. В основі такого розподілу різні категорії, що обираються в залежності від переслідуваних цілей.

Поділ договорів на окремі види має не тільки теоретичне, але і важливе практичне значення. Він дозволяє учасникам господарського обороту досить легко виявляти і використовувати у своїй діяльності найбільш істотні властивості договорів, застосовувати на практиці такий договір, який найбільше відповідає їх потребам. Оскільки договори є різновидом угод, на них поширюється і розподіл угод на різні види.

Залежно від характеру розподілу прав і обов'язків між учасниками всі договори поділяються на *двосторонні й односторонні*.

Договір є одностороннім, якщо одна сторона бере на себе зобов'язання перед другою стороною вчинити певні дії або утриматися від них, а друга сторона наділяється лише правом вимоги, без виникнення зустрічного обов'язку щодо першої сторони.

Договір є двостороннім, якщо правами та обов'язками наділені обидві сторони договору.

До договорів, що укладаються більше як двома сторонами (багатосторонні договори), застосовуються загальні положення про договір, якщо це не суперечить багатосторонньому характеру цих договорів.

До односторонніх відносяться, в основному, договори доручення, дарування, позики. Односторонні договори необхідно відрізнити від однобічних угод. Останні не відносяться до договорів, тому що для їхнього виконання не потрібно угоди сторін, а досить волевиявлення однієї сторони.

Двосторонні угоди — найбільш розповсюджений вид угод; ними є договори купівлі-продажу, постачання, підряду, майнового наймання, страхування, авторські тощо. Наприклад, волевиявлення однієї сторони (покупця) купити майно і зустрічне (тобто протилежне за змістом) волевиявлення іншої сторони (продавця) продати майно є двосторонньою угодою купівлі-продажу або договором купівлі-продажу.

Окремо виділяються багатосторонні угоди, які складаються з погоджених між собою волевиявлень (дій) трьох чи більше сторін. Причому права й обов'язки по угоді виникають у всіх її учасників одночасно. Отже, багатобічна угода — угода (договір), у якому бере участь більше ніж дві сторони. Прикладом може служити договір між декількома підприємствами про спільну діяльність для зведення якого-небудь будинку. У деяких багатобічних угодах волевиявлення збігаються за змістом (наприклад, всі учасники договору про спільну діяльність зобов'язуються внести однакову грошову суму й у рівному обсязі виконувати всі роботи), однак для багатобічної угоди ця ознака не є необхідною, тому що сторони можуть передбачити і різні види участі. Багатобічну угоду, у якій повинно бути не менше трьох сторін, потрібно відрізнити від двосторонньої за участю декількох осіб з кожної сторони (наприклад, договір купівлі-продажу будинку, у якому беруть участь два продавці, з одного боку, і три покупці — з іншої).

За співвідношенням виникаючих з угоди прав і обов'язків сторін вони поділяються на *платні і безоплатні*.

Угода називається платною, в якій майновому наданню однієї сторони (передача грошей чи майна, виконання робіт, надання послуг) відповідає зустрічний обов'язок іншої сторони.

Платними можуть бути тільки двосторонні угоди, оскільки однобічні угоди завжди безоплатні. Платність угоди може виражатися в передачі грошей, речей (майна), виконанні робіт або наданні послуг і встановлюватися законом чи угодою сторін, впливати із суті угод. Так, угоди купівлі-продажу, постачання та ін. за своєю сутністю завжди платні, а

договір дарування, безплатного користування майном — завжди безплатний.

У безплатних угодах наданню однієї сторони немає зустрічного задоволення, надання. У таких угодах обов'язок зробити дії майнового характеру лежить лише на одній стороні, що не вправі вимагати зустрічного майнового надання. Це має місце за договором дарування, коли річ передається у власність іншій стороні, за договором про безплатне користування майном, за договором збереження, за договором доручення, за договором позики тощо.

Платність чи безплатність одних угод визначена законом чи може встановлюватися угодою сторін. Так, відповідно до закону договір позики між фізичними особами безплатний, на відміну від договору банківської позички. У договорі чи дорученні збереження сторони своєю угодою встановлюють його платність чи безплатність.

Залежно від моменту, з якого угоди вважаються укладеними, вони підрозділяються на *консенсуальні, реальні і формальні*.

Консенсуальна угода вважається укладеною з моменту досягнення сторонами згоди, тобто сторони повинні узгодити своє волевиявлення, спрямоване на встановлення, зміну чи припинення правовідносини. У момент, коли згода досягнута, угода вважається укладеною, і в її сторін виникають відповідні права й обов'язки. Так, для укладання договору купівлі-продажу необхідно, щоб сторони домовилися між собою про предмет і ціну речі. Якщо закон вимагає, щоб волевиявлення було виражено у визначеній формі, то угода вважається укладеною тільки при дотриманні такої форми.

Для реальної угоди однієї згоди сторін недостатньо. Реальна угода вважається укладеною при досягненні сторонами згоди по всіх істотних умовах і передачі речі однією стороною іншій. До реальних угод належать договори позики, перевезення, дарування. Так, обов'язок повернути борг у позичальника виникає тільки після досягнення згоди з позикодавцем про суму, термін повернення і передачі цієї обговореної суми. Також прикладом

реальної угоди є договір збереження, тому що права й обов'язки в хоронителя виникають з моменту передачі йому на збереження визначеної речі.

Формальними іменуються договори, для укладання яких потрібно оформлення за запропонованою законом формою: письмовою чи нотаріальною (наприклад, оренда, дарування). Як консенсуальний, так і реальний договір може бути формальним.

Залежно від характеру породжуваних договором юридичних наслідків необхідно розрізняти договори *остаточні і попередні*.

Остаточний договір наділяє сторони правами й обов'язками, спрямованими на досягнення цілей, і визначає всі умови договору.

Попереднім є договір, сторони якого зобов'язуються протягом певного строку (у певний термін) укласти договір в майбутньому (основний договір) на умовах, встановлених попереднім договором.

Істотні умови основного договору, що не встановлені попереднім договором, погоджуються у порядку, встановленому сторонами у попередньому договорі, якщо такий порядок не встановлений актами цивільного законодавства.

Попередній договір укладається у формі, встановленій для основного договору, а якщо форма основного договору не встановлена, — у письмовій формі.

Попередній договір має містити умови, які дозволяють встановити предмет, а також інші істотні умови основного договору, зокрема, термін, у який сторони зобов'язуються укласти основний договір. Якщо такий термін у попередньому договорі не визначений, основний договір підлягає укладанню протягом року з моменту укладання попереднього договору. Якщо у зазначений вище термін основний договір не буде укладений і жодна зі сторін не зробить іншій стороні пропозицію укласти такий договір (оферта), попередній договір припиняє своя дію.

Попередній договір необхідно відрізняти від угод про наміри, що мають місце на практиці. У зазначених угодах про наміри лише фіксується

бажання сторін вступити в майбутньому в договірні відносини. Однак сама угода про наміри не породжує прав і обов'язків сторін, якщо у ній не встановлене інше. Тому відмовлення одного з учасників угоди про наміри укласти передбачений такою угодою договір не тягне для нього яких-небудь правових наслідків і може тільки вплинути на його ділову репутацію.

Договір про наміри (протокол про наміри тощо), якщо в ньому немає волевиявлення сторін щодо надання йому сили попереднього договору, не вважається попереднім договором.

Зазначений вид договорів найбільше поширення одержав у зовнішній торгівлі.

Залежно від підстави укладання всі договори поділяються на **вільні й обов'язкові**. Вільні — це такі договори, укладання яких цілком залежить від розсуду сторін. Укладання ж обов'язкових договорів, як це впливає із самої їх назви, є обов'язковим для однієї чи обох сторін. Більшість договорів носить вільний характер. Вони укладаються за бажанням сторін, що цілком відповідає потребам розвитку ринкової економіки. Однак в умовах економічно розвиненого суспільства зустрічаються й обов'язкові договори. Обов'язок укладання договору може впливати із нормативного акта. Наприклад, у силу прямої вказівки закону банк зобов'язаний укласти договір банківського рахунка з клієнтом, що звернувся з пропозицією відкрити рахунок.

Серед обов'язкових договорів особливе значення мають публічні договори.

Публічним є договір, в якому одна сторона — підприємець узяла на себе обов'язок здійснювати продаж товарів, виконання робіт або надання послуг кожному, хто до неї звернеться (роздрібна торгівля, перевезення транспортом загального користування, послуги зв'язку, медичне, готельне, банківське обслуговування тощо).

Умови публічного договору встановлюються однаковими для всіх споживачів, крім тих, кому за законом надані відповідні пільги.

Природа публічного договору припускає накладення на комерційну організацію, що бере участь у ньому, трьох заборон, зазначених у Цивільному кодексі:

- підприємець не має права надавати переваги одному споживачеві перед іншим щодо укладення публічного договору, якщо інше не встановлено законом;
- підприємець не має права відмовитися від укладення публічного договору за наявності у нього можливостей надання споживачеві відповідних товарів (робіт, послуг);
- у разі необґрунтованої відмови підприємця від укладання публічного договору він має відшкодувати збитки, завдані споживачеві такою відмовою.

Актами цивільного законодавства можуть бути встановлені правила, обов'язкові для сторін при укладенні і виконанні публічного договору.

У відносинах за публічним договором (роздрібна купівля-продаж, енергопостачання, прокат, побутовий і будівельний підряд, банківський вклад, страхування, збереження тощо) за участю громадян, крім загальних положень і норм про договори відповідного виду застосовуються закони про захист прав споживачів і прийняті відповідно до них інші правові акти України.

Залежно від кола осіб, які можуть вимагати виконання договору, вони поділяються на укладені на користь їхніх учасників і укладені на користь третіх осіб.

Як правило, договори укладаються на користь їхніх учасників і право вимагати виконання таких договорів належить тільки їх учасникам. Разом з тим, зустрічаються і договори на користь осіб, які не брали участі в їхньому укладанні, але мають право вимагати їхнього виконання.

Договором на користь третьої особи є договір, в якому боржник зобов'язаний виконати свій обов'язок на користь третьої особи, яка встановлена або не встановлена у договорі. Виконання договору на користь третьої особи може вимагати як особа, яка уклала договір, так і третя особа,

на користь якої передбачено виконання, якщо інше не встановлено договором або законом чи не впливає із суті договору.

З моменту вираження третьою особою наміру скористатися своїм правом сторони не можуть розірвати або змінити договір без згоди третьої особи, якщо інше не встановлено договором або законом.

Договором на користь третьої особи є наприклад договір перевезення вантажу. У ньому третя особа — вантажоодержувач. Його право вимоги до перевізника в одних випадках (при повній утраті вантажу) не виключає заяви такої ж вимоги з боку відправника вантажу, що уклав договір, а в інших (прострочення доставки) — виключають його. Іноді за договором на користь третьої особи ця особа несе і деякі обов'язки. Так, вантажоодержувач за договором перевезення, маючи право вимагати видачі вантажу перевізником, у той же час зобов'язаний прийняти прибулий на його адресу вантаж і сплатити відповідні платежі і збори.

Якщо третя особа відмовилася від права, наданого їй на підставі договору, сторона, яка уклала договір на користь третьої особи, може сама скористатися цим правом, якщо інше не впливає із суті договору.

Залежно від способу укладання розрізняють *взаємопогоджувані і договори приєднання*. При укладанні взаємопогоджуваних договорів їхні умови встановлюються всіма сторонами, що беруть участь в договорі. При укладанні договорів приєднання їх умови встановлені однією із сторін у формулярах або інших стандартних формах, й він може бути укладений лише шляхом приєднання другої сторони до запропонованого договору в цілому. Друга сторона не може запропонувати свої умови договору.

Договір приєднання може бути змінений або розірваний на вимогу сторони, яка приєдналася, якщо вона позбавляється прав, які звичайно мала, а також якщо договір виключає чи обмежує відповідальність другої сторони за порушення зобов'язання або містить інші умови, очевидно обтяжливі для сторони, яка приєдналася. Сторона, яка приєдналася, має довести, що вона, виходячи зі своїх інтересів, не прийняла б цих умов за наявності у неї можливості брати участь у визначенні умов договору.

Якщо вимога про зміну або розірвання договору пред'явлена стороною, яка приєдналася до нього у зв'язку зі здійсненням нею підприємницької діяльності, сторона, що надала договір для приєднання, може відмовити у задоволенні цих вимог, якщо доведе, що сторона, яка приєдналася, знала або могла знати, на яких умовах вона приєдналася до договору.

У цивільному праві є і деякі інші види угод: розпорядницькі угоди, що не породжують триваючих наслідків, як наприклад, безповоротна передача речі, платіж тощо, зобов'язальні угоди, що тягнуть за собою такі наслідки, як тимчасова передача речі тощо; фідучіарні угоди (від слова *Fiducia* — довіра). Ці угоди засновані на довірі. Так, наприклад, договір доручення зв'язаний з наявністю так званих особисто-довірчих відносин сторін. Особливість фідучіарних угод полягає в тому, що зміна характеру взаємовідносин сторін, утрата їхнього довірчого характеру можуть призвести до припинення відносин в односторонньому порядку.

В цілому Цивільним кодексом України передбачені такі види договірних зобов'язань: купівля-продаж, роздрібна купівля продаж, поставка, контракція сільськогосподарської продукції, постачання енергетичних та інших ресурсів через приєднану мережу, міна, дарування, рента, довічне утримання, найм (оренда), прокат, лізинг, найм (оренда) житла, позичка, підряд (побутовий, будівельний, на проектні та пошукові роботи), виконання науково-дослідницьких або дослідно-конструкторських та технологічних робіт, послуги, перевезення, транспортне експедирування, зберігання, страхування, доручення, комісія, управління майном, позика, кредит, банківський вклад, банківський рахунок, факторинг, розрахунки, комерційна концесія, спільна діяльність, розпорядження майновими правами інтелектуальної власності [3].

2.1. Договір поставки

За договором поставки організація постачальник зобов'язується передати у певні строки або строк організації покупцеві (замовникові у власність (з оперативне управління) певну продукцію згідно з обов'язковим для обох організацій плановим актом розподілу продукції; або за їх розсудом, а організація покупець зобов'язується прийняти продукцію і оплатити її за встановленими цінами.

Договір поставки - двосторонній (багатосторонній), консенсуальний і сплатний. Сторонами по договору поставки є постачальник (юридичні або фізичні особи, які займаються підприємницькою діяльністю) і покупець (замовник) (фізичні або юридичні, які набувають товар для здійснення підприємницької діяльності). Договір на поставку продукції, відповідно до ст. 44 ЦК України, повинен укладатись у письмовій формі [3].

Істотною умовою договору є умова про предмет. Предметом договору є товар, що покупець набуває для використання у підприємницькій діяльності або інших цілях, не пов'язаних з особистим, сімейним, домашнім або іншим подібним використанням.

До істотних умов традиційно відносять умови про ціну та строк поставки. Щодо ціни поставки, то застосовують загальні правила купівлі-продажу. А щодо строку поставки, то договір може бути укладено на 1 рік, на строк більше одного року (довгостроковий договір) або на інший строк, визначений домовленістю сторін. Однак строк не є істотною умовою, оскільки, якщо його не визначено, то договір вважається укладеним на 1 рік.

Форма договору — письмова. Він може оформлятися такими способами:

- складається один документ, який підписують сторони (класичний);
- обмін листами, телеграмами, телетайпами тощо, підписаними стороною, яка їх надсилає;
- прийняття до виконання замовлень.

Під час укладення договорів застосовують уніфіковані форми замовлень, протоколів розбіжностей, придатні для машинної обробки.

За загальним правилом, зміна або розірвання договору допускається лише за згодою сторін, якщо інше не встановлено договором або законом. Однак у Положеннях про поставки продукції передбачено випадки, коли покупець має право в односторонньому порядку відмовитися від виконання договору, попередивши про це контрагента за 1 місяць: а) у разі поставки продукції з відхиленнями за якістю від стандартів, технічних умов, іншої документації, а також зразків (еталонів); б) у разі визнання банком покупця неплатоспроможним; в) у разі завищення постачальником ціни на продукцію та в інших випадках, передбачених законодавством.

Якість продукції, що поставляється, повинна відповідати стандартам, технічним умовам або зразкам. У разі поставки продукції більш низької якості, ніж передбачено стандартами, технічними умовами, покупець зобов'язаний відмовитись від прийняття і оплати продукції, а якщо продукція вже оплачена покупцем, то внесена сума підлягає поверненню. У випадках, коли недоліки поставленої продукції можуть бути усунені, покупець вправі вимагати усунення виявлених недоліків.

Продукція повинна бути поставлена в асортименті, передбаченому договором. Поставка продукції одних видів, що входять до даного асортименту, в кількості більшій, ніж передбачено договором, не зараховується у покриття недопоставки продукції інших видів, крім випадків, коли така поставка проводиться за згодою покупця. За недопоставку продукції постачальник сплачує встановлену неустойку.

Для позовів, що впливають з поставки продукції неналежної якості, встановлюється шестимісячний строк позовної давності з дня встановлення покупцем у належному порядку недоліків поставленої йому продукції.

Відповідно до вимог Цивільного кодексу України, Положень про поставки товарів народного споживання і продукції виробничо-технічного призначення за порушення зобов'язань за договором поставки стягується встановлена неустойка (штраф), а також завдані такою поставкою збитки.

2.2. Договір перевезення вантажу

Згідно з ч. 1 ст. 306 Господарського Кодексу перевезення вантажів - це вид господарської діяльності, яка пов'язана з переміщенням продукції виробничо-технічного призначення та виробів народного вжитку залізницею, автомобільним шляхам, водним та повітряним шляхами, а також транспортування продукції трубопроводами. Суб'єктами перевезення є перевізник, вантажовідправник та вантажоотримувач.

Господарський кодекс дає перелік тих видів транспорту, які здійснюють перевезення вантажів, а саме: вантажний залізничний транспорт, автомобільний вантажний транспорт, морський вантажний транспорт та вантажний внутрішній флот, авіаційний вантажний транспорт, трубопровідний транспорт, космічний транспорт та інші види транспорту.

Згідно ч. 1 ст. 307 ГК України за договором перевезення одна сторона (перевізник) зобов'язується доставити ввірений їй другою стороною (вантажовідправником) вантаж до пункту призначення в установленій законодавством чи договором строк та видати його уповноваженій на одержання вантажу особі (вантажодержувачу), а вантажовідправник зобов'язується сплатити за перевезення вантажу встановлену плату [2].

Договір перевезення вантажу, як правило, є реальним. Для його укладання недостатньо згоди сторін, а необхідна передача вказаного в договорі вантажу перевізнику та прийняття ним вантажу до перевезення. Договір перевезення вантажу автомобільним транспортом належить до консенсуальних договорів, оскільки він вважається укладеним з моменту досягнення сторонами згоди за істотними умовами договору до прийняття вантажу перевізником.

Предметом цього договору є вантаж. Згідно з п. 1 Правил перевезення вантажів автомобільним транспортом в Україні вантажем вважаються всі предмети з моменту прийняття їх для перевезень до здачі одержувачу вантажу. Згідно з п. 6 Статуту залізниць України вантажем вважаються матеріальні цінності, які перевозяться залізничним транспортом у спеціально призначеному для цього вантажному рухомому складі.

Вантажі можна класифікувати за різними підставами: За видами продукції вантажі поділяються на: продукцію сільського господарства; продукцію лісової, деревообробної і целюлозно-паперової промисловості; руди металічні; продукцію паливно-енергетичної промисловості; мінеральну сировину, мінерально-будівельні матеріали та вироби; продукцію металургійної промисловості; продукцію хімічної промисловості; продукцію харчової, м'ясо-молочної та рибної промисловості; промислові товари народного споживання; продукцію машинобудування, приладобудування і металообробної промисловості; інші вантажі.

За фізичним станом вантажі поділяються на тверді, рідкі та газоподібні.

За наявністю тари - на ті, для яких тара потрібна, і ті, для яких тара не потрібна.

За способом завантаження і розвантаження вантажі бувають: штучними, сипучими, наволочними та наливними.

Договір перевезення вантажу - двосторонній та оплатний.

Сторонами в цьому договорі є перевізник та вантажовідправник.

Вантажоодержувач не є стороною в договорі перевезення вантажу, але у нього виникають за цим договором певні права та обов'язки.

Перевізником за договором перевезення можуть бути суб'єкти господарської діяльності - юридичні особи, установчі документи яких дозволяють займатися відповідним видом діяльності, і фізичні особи - суб'єкти підприємницької діяльності. Вантажовідправниками, вантажоодержувачами вантажу можуть бути юридичні та фізичні особи незалежно від наявності у них статусу суб'єкта підприємницької діяльності.

Перевізник зобов'язується вчасно доставити, а також видати одержувачу ввірений йому відправником вантаж. Згідно зі ст. 919 Цивільного кодексу України перевізник зобов'язаний доставити вантаж до пункту призначення у строк, встановлений договором, якщо інший строк не встановлений транспортними кодексами, статутами, іншими нормативно-

правовими актами. У ст. 307 ГК строк, у разі відсутності відповідних вказівок у законодавстві, є істотною умовою договору перевезення вантажу, що виключає можливість укладення безстрокового договору перевезення вантажу.

Згідно з ч. 2 ст. 307 ГК договір перевезення вантажу укладається в письмовій формі. Це підтверджується складанням перевізного документа: при перевезенні вантажів автомобільним транспортом - товарно-транспортною накладною, при річкових перевезеннях - накладною та квитанцією, при морських перевезеннях - коносаментом, при перевезенні вантажів залізницею – накладною [3].

Транспортна накладна складається на ім'я вантажоодержувача, підписується вантажовідправником та супроводжує вантаж на всьому шляху слідування і на станції призначення видається вантажоодержувачу разом з вантажем.

Залежно від виду транспорту, яким передбачається систематичне перевезення вантажів, укладаються такі види довгострокових договорів:

- довгострокові - на залізничному і морському транспорті;
- навігаційний - на річковому транспорті (внутрішньому флоті);
- спеціальний - на повітряному транспорті;
- річний - на автомобільному транспорті.

Ці договори укладаються при наявності між перевізником і клієнтом стабільних господарських зв'язків, через необхідність систематичних перевезень вантажів. На основі цих договорів не здійснюється перевезення вантажів, а їх мета - досягнення угоди на майбутні перевезення.

2.3. Кредитний договір

В юридичній літературі під кредитними правовідносинами розуміють всі кредитні відносини, що виникають при наданні (передачі, використанні і поверненні) грошових коштів або інших речей, визначених родовими ознаками, на умовах повернення.

Стаття 1 Закону "Про банки і банківську діяльність" визначає банківський кредит як будь-яке зобов'язання банку надати певну суму грошей, будь-яка гарантія, будь-яке зобов'язання придбати право вимоги боргу, будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання на сплату процентів та інших зборів з такої суми;

Згідно п. 1 ст. 345 ГК кредитні операції полягають у розміщенні банками від свого імені, на власних умовах та на власний ризик залучених коштів юридичних осіб (позичальників) та громадян. Кредитними визнаються банківські операції, визначені як такі законом «Про банки і банківську діяльність» [3].

Кредитні відносини здійснюються на підставі кредитного договору, що укладається між кредитором і позичальником у письмовій формі. У кредитному договорі передбачаються мета, сума і строк кредиту, умови і порядок його видачі та погашення, види забезпечення зобов'язань позичальника, відсоткові ставки, порядок плати за кредит, обов'язки, права і відповідальність сторін щодо видачі та погашення кредиту (п. 2 ст. 345 ГКУ). Правові наслідки недійсності кредитного договору, а також недійсності договору застави, яким забезпечується виконання позичальником своїх зобов'язань за кредитним договором, визначаються Цивільним кодексом України.

Для одержання банківського кредиту позичальник надає банкові такі документи:

- клопотання (заяву), в якому зазначаються характер кредитної угоди, мета використання кредиту, сума позички і строк користування нею;
- техніко-економічне обґрунтування кредитного заходу та розрахунок економічного ефекту від його реалізації;
- інші необхідні документи.

Для зниження ступеня ризику банк надає кредит позичальникові за наявності гарантії платоспроможного суб'єкта господарювання чи поручительства іншого банку, під заставу належного позичальникові майна,

під інші гарантії, прийняті у банківській практиці. З цією метою банк має право попередньо вивчити стан господарської діяльності позичальника, його платоспроможність та спрогнозувати ризик непогашення кредиту. Кредити надаються банком під відсоток, ставка якого, як правило, не може бути нижчою від відсоткової ставки за кредитами, які бере сам банк, і відсоткової ставки, що виплачується ним по депозитах. Надання безвідсоткових кредитів забороняється, крім випадків, передбачених законом. У сфері господарювання можуть використовуватися банківський, комерційний, лізинговий, іпотечний та інші форми кредиту.

Кредити, які надаються банками, розрізняються за: строками користування (короткострокові - до одного року, середньострокові - до трьох років, довгострокові - понад три роки); способом забезпечення; ступенем ризику; методами надання; строками погашення; іншими умовами надання, користування або погашення.

Банк здійснює контроль за виконанням умов кредитного договору, цільовим використанням, своєчасним і повним погашенням позички в порядку, встановленому законодавством. У разі якщо позичальник не виконує своїх зобов'язань, передбачених кредитним договором, банк має право зупинити подальшу видачу кредиту відповідно до договору.

Банки також здійснюють кредитні операції в межах кредитних ресурсів, які вони утворюють у процесі своєї діяльності. Вони можуть позичати один в одного на договірних засадах ресурси, залучати та розміщувати кошти у формі депозитів, вкладів і здійснювати взаємні операції, передбачені їх статутами. У разі недостатності коштів для здійснення кредитних операцій і виконання взятих на себе зобов'язань банки можуть одержувати позички у Національного банку України. Кредитні ресурси Національного банку України становлять кошти статутного капіталу та інших фондів, інші кошти, що використовуються як кредитні ресурси відповідно до закону. Загальні умови використання кредитних ресурсів визначаються Господарським кодексом України та іншими законами.

2.4. Договір лізингу

За договором лізингу одна сторона (лізингодавець) передає або зобов'язується передати другій стороні (лізингоодержувачеві) у користування майно, що належить лізингодавцю на праві власності і було набуто ним без попередньої домовленості із лізингоодержувачем (прямий лізинг), або майно, спеціально придбане лізингодавцем у продавця (постачальника) відповідно до встановлених лізингоодержувачем специфікацій та умов (непрямий лізинг), на певний строк і за встановлену плату (лізингові платежі).

Предметом договору лізингу може бути не споживна річ, визначена індивідуальними ознаками, віднесена відповідно до законодавства до основних фондів. Не можуть бути предметом договору лізингу земельні ділянки та інші природні об'єкти, а також інші речі, встановлені законом.

Правове регулювання цього договору здійснюється спеціальними правилами, закріпленими в § 6 гл. 58 ЦК, Законі України "Про фінансовий лізинг" та інших актах. Крім того, до відносин, пов'язаних з лізингом, застосовуються загальні положення про купівлю-продаж та положення про договір поставки, якщо інше не встановлено законом.

Юридичні ознаки договору: взаємний, реальний або консенсуальний, відплатний.

Договір лізингу може бути укладено як у формі багатосторонньої угоди за участі лізингодавця, лізингоодержувача, продавця об'єкта лізингу, так і у формі двосторонньої угоди між лізингодавцем і лізингоодержувачем. Лізингодавцем є суб'єкт підприємницької діяльності, в тому числі банківська або небанківська фінансова установа, який передає в користування об'єкти лізингу за договором лізингу, лізингоодержувачем — суб'єкт підприємницької діяльності, який одержує в користування об'єкти лізингу за договором лізингу, а продавцем лізингового майна — суб'єкт

підприємницької діяльності, що виготовляє майно (машини, устаткування тощо) або продає власне майно, яке є об'єктом лізингу.

Істотними умовами договору є умови про предмет, строк та плату. Предметом договору лізингу може бути неспоживна річ, визначена індивідуальними ознаками, віднесена відповідно до законодавства до основних фондів. Тобто предметом є річ для здійснення підприємницької діяльності. Не можуть бути предметом договору лізингу земельні ділянки та інші природні об'єкти, єдині майнові комплекси та їх відокремлені структурні підрозділи (філії, цехи, дільниці).

Строки та плата за договором лізингу (лізингові платежі) визначаються за домовленістю сторін. При цьому, плата за договором лізингу або лізингові платежі включають: а) суму, яка відшкодовує при кожному платежі частину вартості об'єкта лізингу, що амортизується за строк, за який вноситься лізинговий платіж; б) суму, що сплачується лізингодавцю як процент за залучений ним кредит для придбання майна за договором лізингу; в) платіж як винагороду лізингодавцю за отримане у лізинг майно; г) відшкодування страхових платежів за договором страхування об'єкта лізингу, якщо об'єкт застрахований лізингодавцем; г) інші витрати лізингодавця, передбачені договором лізингу [3].

Зміст конкретних лізингових угод і порядок їх реалізації, як правило, визначаються видом лізингу. ЦК розрізняє прямий та непрямий лізинг.

У статті 808 Цивільного кодексу встановлено відповідальність продавця (постачальника) предмета договору лізингу. Наприклад, якщо відповідно до договору непрямого лізингу вибір продавця (постачальника) предмета договору лізингу здійснив лізингоодержувач, то продавець (постачальник) несе відповідальність перед лізингоодержувачем за порушення зобов'язання щодо якості, комплектності, справності предмета договору лізингу, його доставки, заміни, безоплатного усунення недоліків, монтажу та запуску в експлуатацію тощо. Якщо вибір продавця (постачальника) предмета договору лізингу здійснив лізингодавець, то продавець (постачальник) та лізингодавець несуть перед

лізингоодержувачем солідарну відповідальність за зобов'язанням щодо продажу (поставки) предмета договору лізингу.

Ризик випадкового знищення або випадкового пошкодження предмета договору лізингу несе лізингоодержувач, якщо інше не встановлено договором або законом. Якщо лізингодавець або продавець (постачальник) прострочили передання предмета договору лізингу лізингоодержувачу або лізингоодержувач прострочив повернення предмета договору лізингу лізингодавцю, то ризик випадкового знищення або випадкового пошкодження несе сторона, яка прострочила (ст. 809 ЦК).

РОЗДІЛ 3. ВИРІШЕННЯ КОЛІЗІЙ МІЖ ЗАГАЛЬНИМИ ПОЛОЖЕННЯМИ ГОСПОДАРСЬКОГО КОДЕКСУ ПРО ДОГОВОРИ, ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ І ПОЛОЖЕННЯМИ ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ ПРО ОКРЕМІ ВИДИ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Колізії між загальними положеннями Господарського кодексу України про договори, зобов'язання та відповідальність, з одного боку, і положеннями Цивільного кодексу про окремі види договорів - з другого, є окремим, складним видом колізій між названими законодавчими актами. Проте він не досліджувався теоретично, що, зрештою, і зумовило відсутність відповідних наукових рекомендацій. За таких умов господарські суди почали фактично вирішувати подібні колізії без опори на наукове підґрунтя. Відповідно, звернення до проблеми наукових основ і способів вирішення вказаних колізій є достатньо актуальним.

Хоча ця проблема й ґрунтовно не досліджувалася, для її вивчення, усе ж, було створено певну методологічну базу, в основу якої покладено наукові праці В. Мамутова, Г. Знаменського, О. Подцерковного, Н. Саніахметової та інших фахівців у галузі господарського права. Крім того, методологічною базою дослідження цієї проблеми можуть слугувати роботи Н. Власенка в галузі теорії права, праці А. Мірошніченка чи міжгалузеві дослідження колективів авторів.

Наукова й судова практики напрацювали два підходи, котрі, теоретично, могли б бути використані для вирішення відповідних колізій. Перший із них знайшов відображення в Постанові Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України від 16 лютого 2010 року. Йшлося про колізію між статтею Закону України «Про товарну біржу» (№ 1956-ХІІ від 10 грудня 1991 року), відповідно до якої угоди, укладені на товарній біржі, нотаріальному посвідченню не підлягають (це було істотним для вирішення справи, бо на момент виникнення правовідносин, що стали предметом розгляду в суді, Закон «Про товарну біржу» допускав укладення

на товарній біржі договорів купівлі-продажу нерухомого майна), та статтею 657 Цивільного кодексу. Судова палата в адміністративних справах дійшла висновку, що Закон «Про товарну біржу» допускав укладення на товарній біржі договорів купівлі-продажу нерухомого майна, а сам нормативно-правовий акт вважається спеціальним щодо регулювання утворення та діяльності товарних бірж і загальним – у разі визначення форм договорів купівлі-продажу. Спеціальними щодо останнього визнано положення ст. 657 «Форма окремих видів договорів купівлі-продажу» Цивільного кодексу.

Згадана судова постанова виявляє одну істотну теоретичну і практичну проблему, яка полягає у визначенні меж застосування правила «*lex specialis derogat lex generali*» (спеціальний закон відміняє основний). Логіці законодавства, яка стає зрозумілою під час аналізу численних колізій у ньому, відповідає твердження про те, що згадане правило застосовується тільки у випадках, коли сфери дії конкуруючих правових норм (їхні гіпотези в разі широкого розуміння останніх) співвідносяться як рід і вид. При цьому мається на увазі, що вид цілком охоплюється родом, якщо група явищ, щодо якої порушується питання про визнання її видом стосовно певного роду, хоча б частково виходить за межі роду. Вона не може бути визнана видом стосовно даного роду, що впливає з філософського визначення понять роду і виду.

Невизначеність у питанні виокремлення загального і спеціального законів негативно впливає на судову практику. Відповідно, проблема має обговорюватись у суддівському середовищі, та, зрештою, у певний спосіб її необхідно розв'язати в рекомендаційних роз'ясненнях вищих спеціалізованих судів. Стосовно методологічних основ вирішення колізій між правовими нормами, сфери дії (гіпотези) яких збігаються лише частково або ж сфера дії (гіпотеза) кожної з конкуруючих правових норм виходить за межі сфери дії (гіпотези) іншої правової норми, слід сказати, що наука на сьогодні не напрацювала переконливих рекомендацій щодо їхнього усунення.

Другий підхід до вирішення колізій між правовими нормами, сфери дії (гіпотези) яких збігаються частково, опрацьований А. Мірошниченком. Конкретну колізію такого роду між ст. 140 «Підстави припинення права власності на земельну ділянку» і ст. 143 «Підстави для примусового припинення прав на земельну ділянку» Земельного кодексу він запропонував вирішувати на користь ст. 140 за допомогою складного системного та цільового тлумачення. У чому полягає згадане «складне системне та цільове тлумачення», А. Мірошниченко не пояснює [15, с. 21]. Проте він посилається на зауваження Н. Ільків, відповідно до якого у ст. 143 Земельного кодексу вибірково об'єднано підстави припинення права на землю, що перелічені у ст. 140 і 143 Земельного кодексу, тому переважному застосуванню підлягає ст. 140. Саме по собі «вибіркоче об'єднання» підстав припинення права на землю у ст. 143 Земельного кодексу (що передбачені й іншими його статтями) не є достатнім для вирішення колізій, про які йдеться. Що стосується системного й цільового тлумачення, на яке посилається А. Мірошниченко, то його суть автор, найімовірніше, розкриває в іншому місці своєї монографії: у спірних питаннях зміст права слід з'ясувати, а колізію – вирішувати, «виходячи з уявної волі абстрактного, «правильного» законодавця, ставлячи собі запитання «як буде краще?» [15, с. 220].

Викладена думка підкреслює безсилля логіки професіонала, що саме по собі є неприйнятним. Тим паче непринятною є пропозиція суб'єкта правозастосування зайняти місце законодавця. Адже суб'єкт правозастосування, зокрема суд, підпорядкований закону. А тут йому пропонується вийти з такого підпорядкування, вирішивши колізію на підставі теоретичного положення, сформульованого в науці.

Не можна сказати, що ця думка є новою: її обґрунтовували прихильники школи «вільного права» ще на рубежі XIX і XX століть. Але ж з того часу, коли школа «вільного права» перебувала на піку розквіту, істотно змінилося законодавство в країнах Європи та Америки, що слугувало емпіричною базою її адептам. Особливо істотно воно змінилося в

Україні, коли в Конституції було закріплено принцип верховенства права. Цей принцип у жодному разі не допускає виходу за межі законодавства під час правозастосування. Однак не виключає і колізій у законодавстві, вирішення яких можливо лише за рахунок ресурсів самої законодавчої бази. Складно уявити, щоб суддя, за наявності конституційної вказівки керуватися принципом верховенства права, який має найзагальніший характер і найвищу юридичну силу, проігнорував її, поставивши себе на місце законодавця, що апріорі є антиконституційною поведінкою. Виходить, і цей підхід до вирішення колізій між правовими нормами, сфери дії яких перетинаються, є неприйнятним.

У пошуках відповіді на питання про спосіб вирішення таких колізій слід звернути увагу на дві думки, сформульовані авторами методології тлумачення нормативно-правових актів. По-перше, на думку про те, що колізії між правовими нормами поділяються на сумісні та несумісні між собою. По-друге, конструктивною видається й позиція, згідно з якою колізії між правовими нормами, одна з яких є несумісною з іншою, слід вирішувати за допомогою правила про неможливість застосування правової норми, що виявляється за допомогою висновку від протилежного, всупереч іншим правовим нормам.

Несумісними, наприклад, є правові норми, встановлені ч. 2 ст. 180 «Істотні умови господарського договору» та ч. 1 ст. 283 «Оренда майна у сфері господарювання» Господарського кодексу. Перша з цих норм установлює, що договір вважається укладеним із моменту досягнення сторонами в передбачених законом порядку й формі згоди з усіх істотних умов. Отже, права та обов'язки сторін договору виникають якраз із цього моменту. Питання щодо господарського договору оренди зовсім інакше вирішується ч. 1 ст. 283 Господарського кодексу. Відповідно до цього законодавчого положення орендодавець не зобов'язується передати майно в користування орендарю, а передає його. Щоб витлумачити слово «передає», слід звернутися до низки положень Цивільного кодексу: ч. 1 ст. 655 «Договір купівлі-продажу»; ст. 717 «Договір дарування»; ч. 1 ст. 731

«Договір ренти»; ст. 744 «Поняття договору довічного утримання («догляду»); ст. 755 «Припинення договору довічного утримання («догляду»); ч. 1 ст. 787 «Договір прокату»; ч. 1 ст. 806 «Договір лізингу»; ч. 1 ст. 1046 «Договір позики» і т. д. Аналіз зазначених законодавчих положень дає підстави стверджувати, що слово «передає» означає, що господарський договір оренди визначається у ч. 1 ст. 283 Господарського кодексу як реальний. Отже, господарський договір оренди є реальним, а права та обов'язки у його сторін виникають не просто з моменту підписання та скріплення цього договору печатками, а після здійснення орендодавцем передачі майна орендарю.

Наведені законодавчі положення по-різному визначають момент набуття орендодавцем та орендарем передбачених законодавством і договором прав та обов'язків. Їхнє одночасне застосування є неможливим через несумісність. Оскільки сфери дії правових норм, установлених цими двома законодавчими положеннями, співвідносяться як рід і вид (сфера дії правової норми, що встановлена ч. 1 ст. 283 Господарського кодексу, не виходить за межі сфери дії правової норми, встановленої ч. 2 ст. 180 цього кодексу), колізії між ними слід вирішувати на користь правової норми, встановленої ч. 1 ст. 283 Господарського кодексу [2].

Сумісними вважаються правові норми, передбачені ч. 1 ст. 232 «Порядок застосування штрафних санкцій» та ч. 1 ст. 274 «Відповідальність за договором контрактації» Господарського кодексу, однак між цими двома положеннями все-таки існує колізія: перша з них надає кредитору право на стягнення з боржника, який припустився порушення зобов'язання, неустойки, а також збитків (у частині, не покритій неустойкою), друга – право на стягнення неустойки. Гіпотези цих двох правових норм співвідносяться як рід і вид, але це не означає, що колізія між ними має вирішуватися за правилом «*lex specialis derogat lex generali*», бо диспозиції цих двох правових норм є сумісними. Тому для вирішення цієї колізії висновок від протилежного слід зробити з диспозиції, що є вужчою за змістом, і використати правило про неможливість застосування правових

норм, виявлених за допомогою зазначеного висновку, всупереч іншим правовим нормам. Отже, з ч. 1 ст. 274 Господарського кодексу непрямо впливає і за допомогою висновку від протилежного виявляється правова норма, відповідно до якої виробник не зобов'язаний відшкодувати завдані контрактанту збитки. Але ця правова норма не може застосовуватись усупереч ч. 1 ст. 239 «Види адміністративно-господарських санкцій» Господарського кодексу, що зобов'язує будь-якого боржника, який порушив зобов'язання, сплатити неустойку, а також відшкодувати збитки в частині, не покритій неустойкою.

Цей методологічний інструментарій слід використовувати й під час вирішення колізій між правовими нормами, що встановлені загальними положеннями Господарського кодексу про договори, зобов'язання та відповідальність, з одного боку, і положеннями Цивільного кодексу про окремі види зобов'язань – з другого. Але при цьому треба враховувати дві обставини: 1) дві названі групи правових норм не співвідносяться як загальні і спеціальні, бо сфери їхньої дії (гіпотези) не співвідносяться як рід і вид; 2) до Господарського кодексу законодавець включив цілу низку положень, згідно з якими всі правові норми, встановлені цим кодексом, та їхні окремі групи визнані особливостями. Тобто – спеціальними правовими нормами, які підлягають переважному застосуванню перед нормами, що встановлені Цивільним кодексом, навіть якби гіпотези конкуруючих норм і не співвідносились як вид і рід.

Положення про те, що Господарський кодекс установив особливості правового регулювання майнових відносин суб'єктів господарювання, формулюється в ч. 2 ст. 4 «Розмежування відносин у сфері господарювання з іншими видами відносин» цього кодексу. Воно конкретизує положення ч. 2 ст. 9 «Застосування Цивільного кодексу України до врегулювання відносин у сферах господарювання, використання природних ресурсів, охорони довкілля, а також до трудових та сімейних відносин» Цивільного кодексу, відповідно до якого особливості регулювання майнових відносин у сфері господарювання встановлюються законом. Щодо зобов'язань, то

абзацом другим ч. 1 ст. 175 «Майново-господарські зобов'язання» Господарського кодексу встановлюється, що «майнові зобов'язання, які виникають між учасниками господарських відносин, регулюються Цивільним кодексом України з урахуванням особливостей, передбачених цим кодексом». Стосовно ж договорів ч. 7 ст. 179 «Загальні умови укладання договорів, що породжують господарські зобов'язання» Господарського кодексу встановлює, що «господарські договори укладаються за правилами, встановленими Цивільним кодексом України з урахуванням особливостей, передбачених цим кодексом...». Визначається, що «до виконання господарських договорів застосовуються відповідні положення Цивільного кодексу України з урахуванням особливостей, передбачених цим кодексом» (ч. 1 ст. 193 «Загальні умови виконання господарських зобов'язань» Господарського кодексу).

Оскільки Господарський кодекс установлює «особливості» правового регулювання майнових відносин суб'єктів господарювання, до таких особливостей належать і ті правові норми, що встановлені цим кодексом непрямо та виявляються в разі тлумачення за допомогою висновку від протилежного. Відтак вони підлягають переважному застосуванню перед конкуруючими нормами, передбаченими Цивільним кодексом, незалежно від того, яким способом останні встановлені та в який спосіб вони виявляються під час тлумачення.

Є випадки, коли Господарський кодекс у спеціально встановлених ним правових нормах допускає в певних видах господарських договорів відсутність погодженої сторонами умови про ціну або строк дії договору (ч. 1 ст. 267 «Строки і порядок поставки»; ч. 1 ст. 321 «Розрахунки за договором підряду на капітальне будівництво» Господарського кодексу). Ці спеціальні правила підлягають переважному застосуванню перед загальним правилом ч. 3 ст. 180 Господарського кодексу («при укладенні господарського договору сторони зобов'язані в будь-якому разі погодити предмет, ціну та строк дії договору»). Такі колізії вирішуються в інший

спосіб, коли правові норми щодо окремих видів договорів устанавлюються Цивільним кодексом.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 691 «Ціна товару» Цивільного кодексу у випадках, коли ціна в договорі не встановлена і не може бути визначена з його умов, вона визначається відповідно до ст. 632 «Ціна» цього кодексу. Правова норма, встановлена ч. 1 ст. 691 Цивільного кодексу, є несумісною з правовою нормою, встановленою ч. 2 ст. 180 Господарського кодексу. Колізія між ними вирішується на користь останньої, враховуючи те, що всі правові норми, які встановлені Господарським кодексом і регулюють майнові відносини у сфері господарювання, відповідно до ч. 2 ст. 9 Цивільного кодексу та ч. 2 ст. 4 Господарського кодексу є особливостями регулювання таких відносин, тобто спеціальними правовими нормами, котрі, у свою чергу, підлягають переважному застосуванню перед нормами, що визнаються відносно них загальними.

Щоправда, стосовно господарських договорів положення ч. 2 ст. 9 Цивільного кодексу та ч. 2 ст. 4 Господарського кодексу доповнюються ч. 7 ст. 179 Господарського кодексу, відповідно до якої «господарські договори укладаються за правилами, встановленими Цивільним кодексом із урахуванням особливостей, передбачених цим кодексом, іншими нормативно-правовими актами щодо окремих видів договорів. Це законодавче положення є невдалим, бо передбачає встановлення Господарським кодексом та іншими нормативно-правовими актами особливостей лише щодо окремих видів договорів». Звідси непрямо впливає і за допомогою висновку від протилежного виявляється правова норма, згідно з якою Господарський кодекс не може встановлювати особливості укладення договорів стосовно не просто окремих їхніх видів, а всіх господарських договорів загалом. Проте ця правова норма не може застосовуватись усупереч спеціальним правовим нормам Господарського кодексу, що встановлені ст. 179–185 щодо всіх видів господарських договорів. Отже, Господарським кодексом можуть встановлюватись особливості укладення всіх господарських договорів, а ці особливості

підлягають переважному застосуванню перед правовими нормами, закріпленими в Цивільному кодексі.

Ще один вид колізій між правовими нормами, що встановлені загальними положеннями Господарського кодексу про договори, зобов'язання та відповідальність, з одного боку, і правовими нормами, що містяться в Цивільному кодексі про окремі види зобов'язань – з другого, можна продемонструвати на прикладі колізії між ч. 1 ст. 181 «Загальний порядок укладання господарських договорів» Господарського кодексу та ч. 2 ст. 793 «Форма договору найму будівлі або іншої капітальної споруди» Цивільного кодексу. Відповідно до ч. 1 ст. 181 Господарського кодексу, господарські договори укладаються у формі єдиного документа, підписаного сторонами та скріпленого печатками, або ж у спрощений спосіб. Ч. 2 ст. 793 Цивільного кодексу передбачає, що договори найму будівлі, іншої капітальної споруди (їхньої окремої частини) строком на три роки й більше підлягають нотаріальному посвідченню. Правові норми, встановлені наведеними законодавчими положеннями, не є несумісними. Тому, на перший погляд, створюється враження, що під час укладання господарських договорів оренди будівлі, іншої капітальної споруди (їхньої окремої частини) слід застосовувати і ч. 1 ст. 181 Господарського кодексу, і ч. 2 ст. 793 Цивільного кодексу.

Проте співвідношення цих двох законодавчих положень потребує додаткового аналізу. Із ч.1 ст.181 Господарського кодексу непрямо впливає і за допомогою висновку від протилежного виявляється правова норма, згідно з якою інші вимоги, аніж установлені цією частиною, до господарських договорів оренди будівлі, іншої капітальної споруди (їхньої окремої частини) не висуваються. Ця правова норма не могла б застосовуватись усупереч правовій нормі, встановленій ч. 2 ст. 793 Цивільного кодексу. Але ж вона підпадає під захист ч. 2 ст. 9 Цивільного кодексу та ч. 2 ст. 4 Господарського кодексу, як така, що встановлює особливості правового регулювання майнових відносин у сфері господарювання, а тому має перевагу в застосуванні перед правовою

нормою, що прямо впливає із ч. 2 ст. 793 Цивільного кодексу. Відтак господарські договори оренди будівлі, іншої капітальної споруди (їхньої частини) нотаріальному посвідченню не підлягають.

Інакше вирішуються колізії між правовими нормами, що встановлені положеннями Господарського кодексу про договори, зобов'язання та відповідальність, з одного боку, і правовими нормами, котрі містяться в Цивільному кодексі про окремі види зобов'язань, – з другого, у випадках, коли в Господарському кодексі присутнє застереження «якщо інше не передбачено законом» чи інші застереження, подібні до нього. Задля вирішення відповідних колізій до таких застережень прирівнюються також спеціальні положення про те, що законом можуть бути встановлені й інші варіанти регулювання подібних відносин.

Приміром, у господарських відносинах застосовується залікова неустойка (ч. 1 ст. 232 «Порядок застосування штрафних санкцій» Господарського кодексу). У ч. 2 ст. 232 цього кодексу передбачається можливість установа, зокрема законом, інших видів неустойки.

О. Подцерковний переконливо продемонстрував, що застереження «якщо інше не встановлено законом» та подібні до нього положення не відсилають до загальних норм, а мають на увазі встановлення іншого спеціальним законом [20, с. 39]. Але тут немає відповіді на запитання, чи відсилають такі застереження до правових норм, гіпотези котрих лише частково збігаються з гіпотезою правової норми, до якої додане згадане застереження. Підстави для позитивної відповіді на поставлене запитання дає аналіз законодавчих положень.

Так, низка норм Цивільного кодексу, що поширюються на зобов'язання купівлі-продажу (ч. 1 ст. 665 «Правові наслідки відмови продавця передати товар»; ч. 2 ст. 666 «Правові наслідки невиконання продавцем обов'язку передати приналежності товару та документи, що стосуються товару»; ч. 2 ст. 678 «Правові наслідки передання товару неналежної якості»; ч. 2 ст. 695 «Особливості оплати товару з розстроченням платежу»), надають стороні договору право на відмову від

нього, тобто право на розірвання договору шляхом учинення одностороннього правочину. Ці положення поширюються й на відповідні майново-господарські зобов'язання. За таких умов виникає колізія між правовими нормами, встановленими названими статтями Цивільного кодексу. Так, правовою нормою, встановленою ч. 1 ст. 188 «Порядок зміни та розірвання господарських договорів» Господарського кодексу, передбачено, що «зміна та розірвання господарських договорів в односторонньому порядку не допускаються, якщо інше не передбачено законом або договором». Якби в ч. 1 ст. 188 Господарського кодексу не містилося застереження «якщо інше не передбачено законом...», перевагу під час правозастосування належало б надати ч. 1 ст. 188 Господарського кодексу, а не ч. 1 ст. 665; ч. 2 ст. 666; ч. 2 ст. 678; ч. 2 ст. 695 Цивільного кодексу. Але ж у ч. 1 ст. 188 Господарського кодексу таке застереження є. Воно не може відсилати до правових норм, які є загальними щодо норми, встановленої ч. 1 ст. 188 Господарського кодексу, але відсилає не тільки до спеціальних норм, а й до тих правових норм, гіпотези котрих частково збігаються з гіпотезою правової норми, встановленої ч. 1 ст. 188 Господарського кодексу.

Викладене дає підстави стверджувати, що між правовими нормами, встановленими загальними положеннями Господарського кодексу про договори, зобов'язання та відповідальність, з одного боку, і правовими нормами, що містяться в Цивільному кодексі про окремі види зобов'язань – з другого, існує декілька видів колізій. Вони не можуть вирішуватися за допомогою правила «*lex specialis derogat lex generali*», а потребують іншого, адекватного методологічного інструментарію. Цей факт має враховуватися господарськими судами під час тлумачення та застосування правових норм, установлених загальними положеннями Господарського кодексу про договори, зобов'язання та відповідальність і положеннями Цивільного кодексу про окремі види зобов'язань.

Подальші дослідження цієї проблеми повинні здійснюватися шляхом розширення емпіричної бази, виявлення всього спектра колізій між

правовими нормами, що містяться в Господарському та Цивільному кодексах, задля уточнення наявних висновків і приведення практики правозастосування у відповідність до норм, встановлених згаданими документами.

ВИСНОВКИ

Таким чином, класифікація господарських договорів виражає їх систему залежно від підстави їх виникнення у ролі і встановленні господарських зв'язків, порядку укладання, становища сторін, тривалості застосування у сфері господарської діяльності тощо. Класифікуються вони за ознаками цивільно - правових договорів із врахуванням особливостей, передбачених господарським законодавством, тому їх поділ можна проводити за різними критеріями.

За суб'єктним складом: двосторонні (поставка продукції, купівля-продаж); багатосторонні договори (договір лізингу, перевезення вантажу). Залежно від розподілу прав і обов'язків: односторонньо-зобов'язуючі (тільки одна сторона зобов'язана вчинити певні дії на користь іншої, а остання має лише права - договір позики); двосторонньо - зобов'язуючі (обидві сторони пов'язані взаємними правами та обов'язками - договір контрактації сільськогосподарської продукції).

Залежно від характеру переміщення матеріальних благ: виплатні - дія однієї сторони обов'язково потребує відповідної майнової дії іншої (купівля-продаж, постачання); безоплатні - надання майна здійснюється лише однією стороною без одержання зустрічного надання від другої сторони (договір безоплатного користування майном).

Залежно від юридичної підстави укладення договору: плановані - укладаються на підставі державних замовлень, обов'язкових для прийняття певними господарськими суб'єктами: державними підприємствами, підприємствами-монополістами тощо; регульовані - укладаються на підставі господарських намірів сторін, юридично виражених істотними умовами договорів.

Залежно від способу та часу виникнення правовідносин: консенсуальні - для їх укладання необхідне узгодження волі сторін щодо всіх істотних умов (договір купівлі-продажу, постачання); реальні - для їх укладання необхідні не тільки узгодження волі сторін, а й виконання певних

дій: передача речі - об'єкта договору (договір позики, договір перевезення).
За способом оферти і визначення змісту: договори приєднання - це договори, у яких одна сторона заздалегідь встановлює істотні умови майбутнього договору. Іншій стороні залишається або прийняти їх, або не вступати в договір (перевезення вантажів, страхування тощо); договори, зміст яких сторони визначають при їх укладанні.
За регулятивними функціями: попередній договір - договір, сторони якого зобов'язуються протягом певного строку (у певний термін) укласти договір у майбутньому (основний договір) на умовах, встановлених попереднім договором. Істотні умови основного договору, що не встановлені попереднім договором, погоджуються у порядку, встановленому в попередньому договорі, коли такий порядок не встановлений актами цивільного законодавства. Попередній договір укладається у формі, встановленій для основного договору, а якщо форма основного договору не встановлена, - письмово. Сюди також відноситься договір про наміри (протокол про наміри). Якщо в ньому немає волевиявлення сторін щодо надання йому сили попереднього договору, не вважається попереднім договором, тобто він не надає можливість застосувати механізм примусового впливу до іншої сторони у випадку її ухилення від виконання зобов'язань, взятих на себе попереднім договором. Це договір, що визначає умови, на яких сторони зобов'язуються у певний строк укласти в майбутньому господарський договір. Такий договір породжує обов'язок укласти до певного строку основний договір, а при ухиленні від його укладання - відшкодувати збитки потерпілій стороні; основний договір - це договір, укладання якого передбачено попереднім договором.
Залежно від періодів виконання обов'язків: генеральні договори - укладаються на весь період діяльності, яка регулюється. Генеральний договір визначає істотні умови співробітництва сторін протягом усього періоду здійснення відповідної діяльності, (будівництво, об'єктів промислового і соціально - культурного призначення); поточні (разові) договори укладаються на підставі генерального договору як такі, що

розраховані на короткі проміжки часу. Поточні договори, як правило, не включають умов, не передбачених генеральним договором, а лише їх конкретизують.

Залежно від предмету договору: договори про передачу майна у власність(купівля-продаж, поставка, контрактація, міна, дарування, рента, постачання енергетичних ресурсів тощо); договори про передачу майна у тимчасове користування (майновий найм, оренда, лізинг, позичка тощо); договори на виконання робіт (побутовий підряд, підряд на капітальне будівництво, на виконання проектних і розвідувальних робіт, з виконання аудиторських робіт тощо); договори на передачу результатів творчої діяльності (авторські, ліцензійні договори, договори на передачу науково-технічної продукції тощо); договори про надання послуг з перевезень (залізничних, морських, річкових, повітряних, автомобільних, морським та річковим буксируванням); кредитні договори (позика, кредит, банківський вклад, банківський рахунок, факторинг, розрахунки); договори зі страхування (майнове та особисте страхування); договори з надання послуг (доручення, комісія, експедиція, зберігання, охорона тощо); договори про сумісну діяльність, комерційна концесія.

Колізії між загальними положеннями Господарського кодексу України про договори, зобов'язання та відповідальність, з одного боку, і положеннями Цивільного кодексу про окремі види договорів - з другого, є окремим, складним видом колізій між названими законодавчими актами. Проте він не досліджувався теоретично, що, зрештою, і зумовило відсутність відповідних наукових рекомендацій. За таких умов господарські суди почали фактично вирішувати подібні колізії без опори на наукове підґрунтя. Відповідно, звернення до проблеми наукових основ і способів вирішення вказаних колізій є достатньо актуальним.

Викладене дає підстави стверджувати, що між правовими нормами, встановленими загальними положеннями Господарського кодексу про договори, зобов'язання та відповідальність, з одного боку, і правовими нормами, що містяться в Цивільному кодексі про окремі види зобов'язань –

з другого, існує декілька видів колізій. Вони не можуть вирішуватися за допомогою правила «*lex specialis derogat lex generali*», а потребують іншого, адекватного методологічного інструментарію. Цей факт має враховуватися господарськими судами під час тлумачення та застосування правових норм, установлених загальними положеннями Господарського кодексу про договори, зобов'язання та відповідальність і положеннями Цивільного кодексу про окремі види зобов'язань.

Подальші дослідження цієї проблеми повинні здійснюватися шляхом розширення емпіричної бази, виявлення всього спектра колізій між правовими нормами, що містяться в Господарському та Цивільному кодексах, задля уточнення наявних висновків і приведення практики правозастосування у відповідність до норм, встановлених згаданими документами.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України: від 28 червня 1996 року № 2222-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Господарський кодекс України: кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
3. Цивільний кодекс України: кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
4. Актуальні проблеми господарського права: навч. посіб. / [О. А. Белянєвич та ін.]; за заг. ред. В. С. Щербини, д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. - К. : Юрінком Інтер, 2013. – 527 с.
5. Белянєвич О.А. Господарське договірне право України (теоретичні аспекти): Монографія.– К.: Юрінком Інтер, 2006. – 592 с.
6. Вінник О. М. Господарське право: навч. посіб. / О. М. Вінник. - К. : Правова єдність, 2009. - 766 с.
7. Господарське договірне право як нормативна підсистема: постановка проблеми// Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. Вип. 68. – 2005. – С. 59-63
8. Господарське право України: [Підручник для студ. вищ. навч. закл]. / М.К. Галянтич, С.М. Грудницька, О.М. Міхатуліна та ін. – К. : МАУП, 2013. – 424 с.
9. Господарський договір: проблеми визначення та укладення // Правовий тиждень. – 2013. – № 1- 4. – 21 січня.
10. Договір як засіб саморегуляції господарських відносин: загальна характеристика// Бюлетень Міністерства юстиції. – 2005. - № 8. – С.40-48.

11. Малишко В.М., Бородін Є.В. Поняття господарського договору: доктринальний аспект // Юридичний вісник 2 (31). – 2014. – С. 115 – 118.
12. Мілаш В.С. Господарське право: [Курс лекцій] // В.С. Мілаш: У 2 ч. – Ч. 1. – Х.: Право, 2008. – 496 с.
13. Мілаш В. Теорія господарського договору// В.С. Мілаш: ЮР. – 2008. – №1
14. Мілаш В. С. Перспективи модернізації договірних правовідносин у сфері господарювання: [монографія] // В. С. Мілаш; Харк. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Х.: ХНУМГ, 2014. – 227 с.
15. Мірошниченко А. М. Колізії в правовому регулюванні земельних відносин в Україні // А. М. Мірошниченко. – К.: Алерта, КНТ; ЦУЛ, 2010. – 270 с.
16. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / [За ред. Коссака В.М]. – К: Правова Єдність, 2010. – 672 с.
17. Науково-практичний коментар до Цивільного законодавства України: В 4 т. – Т. 4. – [Методологія тлумачення нормативно-правових актів]. – К.: Юридична книга, 2008. – 848 с.
18. Нелін С. Господарський договір у спрощений спосіб //Справочник економіста. – 2008. – № 1. – С. 43-45.
19. Подцерковний О. П. Загальні і спеціальні норми: проблеми виявлення та вирішення конкуренції// О. П. Подцерковний. – Вісник господарського судочинства. – 2009. – № 6. – С. 34–43.
20. Смолин Г.В. // Господарське право України. Особлива частина: [Навчальний посібник]. – Львів, 2010 р.